

особистісно-зорієнтовану модель, сприяє розкриттю і реалізації його можливостей, орієнтує на оволодіння різними технологіями, створює умови цілісного осягнення запропонованої методики в процесі фахової підготовки.

Література

1. **Гарнер И.** Богослужбное пение русской православной церкви. Т.2– 40 с.
2. **Безбородова Л.** Дирижирование: Учебное издание.–М: Просвещение, 1990. – 8 с.
3. **Любимов Н.** Неувядаемий цвіт.–Журн. «Москва»,№6. – 1993. – 87 с.
4. **Дмитриев Л.** Солисті театра Ла Скала о вокальному искусстве: Диалоги о технике пения. – М., 2002 – 21 с.
5. **Мусин И.** Техника дирижирования.Л.,1967 – 17 с.
6. **Морозов В. П.** Искусство резонансного пения. «Искусство и наука» –М.,2008,– 6 с.
7. **Морозов В. П.** Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники (2-е исправленное и дополненное методическое издание для вокалистов)–М., 2000,– 324 с.
8. **Бенч О.** Павло Муравський. Феномен одного життя. Дніпро 2002.- 3 с.

УДК 378.091:78.071.2

Н. П. Гуральник

ІМПРОВІЗАЦІЙНІ УМІННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

Способность к импровизации является одной из эффективных составляющих в структуре самосовершенствования будущего учителя музыки. Это качество имеет смысловое значение в педагогическом и музыкальном компонентах компетентностного ряда специалиста, становится смыслообразующим фактором совершенствования соответствующих умений личности на пути к самоактуализации.

Ключевые слова: *музыкально-импровизационные и педагогически-импровизационные умения, самоактуализация.*

The ability to improvise is an effective component in the structure of self future music teachers. This quality has the meaning in the pedagogical and musical components of a number of professional competence, it is meaning-factor in the improvement of relevant individual skills on the way to self-actualization.

Keywords: *muzykalno-improvisational and pedagogically-improvisational skills, self-actualization.*

Культурно-освітній простір, в якому людина, удосконалюючись, знаходить застосування власним здібностям, які вона продовжує розвивати, це є простір особистісного зростання. Аналізуючи філософські позиції щодо становлення особистості в культурно-освітньому просторі, можна зробити висновок, що воно визнається онтогенетичним процесом. Внутрішня активність людини отримує рефлексивні форми, включаючи її у процес самопізнання, самостановлення на шляху до самоактуалізації. Спираючись на теорію самоорганізації, можна застосовувати її методологічним положенням педагогіки для обраної теми стосовно імпровізаційних умінь учителя.

Мета роботи – розкрити зміст та взаємозв'язок імпровізації у процесі самовдосконалення вчителя музики. Відповідно меті завдання роботи розкрити зміст та взаємозв'язок імпровізаційних умінь у структурі самовдосконалення на шляху до самоактуалізації.

Тенденція до самовдосконалення складає сутність особи, намагання постійно втілювати, реалізовувати свої творчі здібності. Щоб покращити себе, необхідно зробити всебічний аналіз власних здібностей, скласти про них цілісне уявлення. Тільки їх розуміння дає можливість постійно вдосконалювати себе. Ці складові фахової діяльності вчителя

музики аналізувались у сучасних дослідженнях (Г. Адамів, В. Бенера, Н. Гречаник, А. Зайцева, К. Завалко, О. Кузниченко та ін.).

Зміст діяльності та потреб у самоактуалізації є єдиними для особистості. За А. Маслоу, самоакталізуючими можна назвати лише тих осіб, які досягають у житті поставленої мети. Серед багатьох критеріїв, за якими Маслоу визначав самоактуалізованих осіб – найкраще використання своїх талантів, здібностей та можливостей (які проявляються поза особистісних інтересів).

Однак, у самовдосконаленні як здатності до самоактуалізації складним є розуміння предмету удосконалення: конкретні якості речей, що оточують, або власні зміни. Людина відчуває необхідність покращити свої здібності, але розуміє, що вона не може бути «унікальною» особистістю.

Грунтуючись на методологічних принципах, серед яких: феноменологічна редукція, відкритість системи, індивідуально-особистісна самоцінність, самореалізуюча особа, зокрема вчитель музики, здатна до вмотивованості на самостійну активність.

Основними факторами посилення мотивації майбутніх учителів до самореалізації можна вважати усвідомлення особистісної значущості стійких різнобічних знань, умінь для майбутньої фахової діяльності, зацікавленість конкретними методами, що забезпечують ефективність творчої самоактуалізації.

Самовдосконалення розглядається у психології як здатність до подальшого фахового зростання. У структурі самовдосконалення вчителя однією з ефективних фахових складових є здатність до імпровізації. Ця якість має змістове наповнення у педагогічній та музичній складових його компетентності, є змістоутворюючим фактором самовдосконалення особи на шляху до самоактуалізації.

Розвиток творчого мислення, самостійності та ініціативи відноситься до основних завдань педагогіки, у тому числі методики викладання музики, тому особлива увага в ній приділяється імпровізації як виду педагогічної та музичної діяльності (Л. Баренбойм, К. Орф, І. Бриль, Ю. Бойко, О. Павленко), що значною мірою стимулює прояв творчого потенціалу та його розвиток.

Педагогічна функція імпровізації полягає у тому, що імпровізаційна діяльність розвиває увагу, вміння людини виразити свої почуття, сприяє отриманню нею задоволення від творчого акту музикування. Теоретичне обґрунтування поняття «імпровізація» та форми її вираження є науковим підґрунтям розуміння і подальшого практичного вирішення проблеми самовдосконалення.

У науково-методичній літературі це поняття розкривається у роботах відомих сучасних педагогів (М. Давидов, В. Власов, В. Мурза, В. Семенов, інш.).

Усвідомленню ролі імпровізації на шляху самовдосконалення сприятиме визначення змісту поняття «імпровізація», розкриття деяких її форм у практичній самоактуалізації музиканта.

Поняття «імпровізація» (від лат. *improvisus* – непередбачуваний, *ex improviso* – без підготовки) пов'язане із спонтанністю. У самому терміні «імпровізація» міститься протиставлення довготривалості і копіткої роботи зі створення та обробки художнього твору у спонтанному, часто непередбаченому вияві своїх почуттів. Це безпосередньо стосується і музичної імпровізації.

У загальному визначенні імпровізацію, що відбувається як правило в процесі виконання музичного твору, визначають як «мистецтво мислити і виконувати музику одночасно». Для поглибленого наукового розуміння це визначення потребує додаткової конкретизації та уточнення.

На це явище існує декілька поглядів. Не зосереджуючись спеціально на їх зіставленні, відзначимо натомість їх неоднозначність. Відповідно до одних імпровізація – це феномен винятково західної культури (історично невіддаленого періоду), оскільки в музиці не виокремлюється сама композиція від її виконання (з якого і народжується, по суті, поняття імпровізація). Щодо іншої точки зору, яка досить широко розповсюджена, імпровізація становить одне з фундаментальних понять світового музикознавства, тобто містить у собі

явища багатьох культур. Приєднуючись до останньої точки зору, ми разом з тим усвідомлюємо важливість уточнення самого терміна «імпровізація». До цього потрібний розгляд розгалуженої класифікації її видів, що охоплюють відомі історичні форми.

У довідковій літературі підкреслюються такі характеристики імпровізації як спонтанність та несподіваність й непередбачуваність, а відтак її непідготовленість. Саме ці характеристики споріднюють даний феномен з самоактуалізацією і на цьому шляху формування такої здібності як самовдосконалення. Однак імпровізація далеко не завжди є вільним, спонтанним актом. У багатьох випадках у ній обов'язково присутня деяка заданість. І ця заданість визначає проект виконання твору, який надалі імпровізатор використовує як базовий для побудови власної імпровізації. Зауважимо, що власна проективно-імпровізаційна діяльність і є головним формоутворюючим методом самовдосконалення майбутнього вчителя музики.

До того ж, розрізняється імпровізація для себе й для інших, імпровізація як жанр публічного концертного виступу і композиторська імпровізація для наступного вдосконалення процесу творення музики.

Важливо підкреслити, що імпровізація є ефективним засобом формування здатності до художньої творчої самоактуалізації студента під час навчання. Причому, коли йдеться про пошуки успішного результату імпровізації, мається на увазі не лише художній рівень її кінцевого продукту, а й емоційний вплив на людину самого імпровізаційного процесу. Зауважимо, що імпровізація не може існувати без невимушеності, а її передумовою є впевненість у собі, у власних творчих можливостях і своїх силах, відсутність зайвого страху перед невдачею.

Зауважимо, що саме ці риси стають необхідною складовою, психолого-педагогічною передумовою процесу самовдосконалення (необхідної здатності до самореалізаційного зростання). Звільнення від можливих перешкод на цьому шляху – це тривала творча робота. Імпровізація може стати органічною частиною педагогічного процесу, тісно пов'язаного з іншими формами навчання та виховання. Тому ми вважаємо її ефективним методом самовдосконалення майбутнього вчителя музики.

Здійснення комплексу різноманітних імпровізаційних дій – складний процес, який уможлиблюється завдяки наявності відповідних здібностей і набутих навичок. З огляду на значну кількість операцій, здійснюваних імпровізатором, варто врахувати, що більшість дій не є автоматизованими, оскільки свідомість музиканта в момент імпровізації в основному забезпечує розвиток музичної думки. Тому є підстави вважати їх саме уміннями (а не навичками).

Імпровізація як творча активність характеризується можливістю «злиття» студента-композитора і студента-виконавця, що розкривається завдяки взаємозбагаченню, взаємовпливу відповідних здібностей і умінь, які утворюють так званий композиторський і виконавський «апарат». Розглядаючи його структуру, варто виділити низку обов'язкових здібностей та умінь імпровізатора. Йдеться про «елементарний музичний комплекс» необхідний виконавцю, композитору і слухачу. Термін «елементарний музичний комплекс» належить Л.Баренбойму [2]. До цього комплексу, на його думку, крім «вихідних» музичних здібностей – емоційної чуйності, ладово-ритмічного почуття, слухових уявлень повинно увійти ще й уміння спостерігати за плином музики, тобто здатність поєднувати в логічній послідовності звукові образи, переживати «форму як процес». Адже головним чинником «апарату» будь-якої продуктивної діяльності є творче мислення, у даному випадку музичне, яке розуміється як «здатність мислити звуками» або «як реалізацію в діяльності специфічної музично-мовної здатності» (М.Г. Арановський) [1].

Метою навчання імпровізації є не лише розвиток особливих якостей, надзвичайних здібностей тощо, а стимулювання творчої самоактуалізації. Засобами імпровізації можна досягти значних успіхів у музичному навчанні, домогтися того, щоб студент розкривав свої творчі музичні та педагогічні можливості, демонстрував власне бачення музичної ідеї.

Одним із головних шляхів організації процесу навчання щодо формування вмінь імпровізації студентів в процесі самоактуалізації є такий: через засвоєння музичних

стереотипів, ритмічних формул – до їхнього руйнування, подолання штампів на шляху до творчості, розкриття власних задумів. Слід пам'ятати що оволодіння різними варіантами моделей виконання музичного твору є відправною точкою імпровізації, від якої музикант повинен рухатися до пошуку власного творчого варіанту.

Робота на опануванням імпровізаційних моделей проходить три стадії: 1) ознайомлення, 2) засвоєння наявного матеріалу, 3) імпровізаційна творчість. Такі ж стадії містить і психологічний процес формування умінь. На всіх стадіях модель передбачає різні види музично-виконавської та композиторської діяльності за такими напрямками: виконання технічних вправ, підбір на слух, транспонування в різні тональності, виконання в різних ладах, використання їх у власній імпровізації.

З огляду на нашу ідею самовдосконалення майбутнього вчителя музики у процесі будь-якої музично-фахової діяльності ми допускаємо використання всіх указаних напрямків, які безпосередньо впливатимуть на ефективність самовдосконалення.

Імпровізація вимагає глибокого знання таких моделей, які могли б «включатись» у момент творчості майже автоматично. Подібний рівень оволодіння моделями дозволяє «дисциплінувати» спонтанність творчих проявів студентів під час навчання, робить їх керованими як «ззовні», тобто педагогом, так і «з середини» – самими студентами.

З різних видів імпровізації особливо слід відмітити вокальну імпровізацію одного з улюблених занять студентів. Із задоволенням імпровізують не тільки ті, хто вміє добре співати, але й ті, хто не має сильного голосу, недостатньо їм володіє. У імпровізації людина немов розкріпачується, оскільки їй не треба наслідувати спів інших. Власну мелодію той, хто імпровізує, не боїться заспівати неправильно або продемонструвати свою недбалість. Тому заняття вокальною імпровізацією не тільки творчо активізують особистість, але й позитивно впливають на розвиток вокально-слухових здібностей та здібностей до самовдосконалення.

Стосовно набуття вмінь імпровізації можна звернутись до детально розроблених методів у відповідній літературі [2, 3, 4].

Успіх в імпровізації багато в чому залежить від учителя, його виконавських можливостей, педагогічної майстерності, вміння створювати емоційний настрій уроку, пов'язати імпровізацію з його темою та змістом.

Музична імпровізація сприяє розвитку творчої педагогічної активності та створенню проблемних ситуацій. У широкому розумінні вона сприяє організації процесу навчання, що максимально активізує творче мислення, а також збагачує знання щодо музичних жанрів з їхніми характерними ознаками, визначення мелодії в різному тембровому звучанні, а також спонукає до пошуку потрібних виконавських фарб, які відповідають виконавському задуму.

Зрозуміло, що імпровізація як вид творчості може органічно включатися у зміст педагогічної дії. За умов такої організації відбувається розкриття творчого потенціалу особистості, активізація її потреби у творчій самоактуалізації як результату цілеспрямованого вмотивованого шляху самовдосконалення.

Таким чином, складний процес самоактуалізації ґрунтується на усвідомленні майбутнім учителем музики власних можливостей та здібностей, що проявляються у імпровізації як складовій компетентності фахового надбання особистості. В структурі самовдосконалення вчителя музики імпровізаційні уміння стають важливим компонентом музичної та педагогічної складових його фахової діяльності.

Література

1. **Арановский М. Г.** Что такое музыка / М.Г. Арановский. – М., 1962.
2. **Баренбойм Л. А.** Музыкальная педагогика и исполнительство / Л.А. Баренбойм. – Л.: Музыка, 1974.
3. **Битянова Н. Р.** Проблема саморазвития личности в психологии : Аналитический обзор / Н.Р. Битянова. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т : Флинта, 1998. – 48 с.
4. **Лемов Б. И.** Импровизация на уроках сольфеджио / Б.И. Лемов. – Л. : Музыка, 1977.